

ELEKTRON AXBOROT-TA'LIM MUHITIDA BIOLOGIYA FANIDAN TALABALAR MUSTAQIL ISHINI TASHKIL ETISH HAQIDA

Mixlieva Shahzoda Rabbim qizi

Jizzax davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: mazkur ishda elektron axborot-ta'lim muhitida talabalar mustaqil ishlarini samarali tashkil etishning asosiy omillari, shuningdek, talabalar mustaqil ishlash jarayonida duch keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: elektron axborot-ta'lim muhiti, mustaqil ta'lim, mustaqil ish, elektron ta'lim resurslari, kasbiy kompetensiya

Bugungi kunda mamlakatimizda oliy ta'limni rivojlantirish borasida ulkan ishlarni amalga oshirish natijasida bo'lajak mutaxassislar tayyorlashning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari va axborot-metodik imkoniyatlari kengaytirilmoqda. Jumladan, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida “uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish” ustuvor vazifasi belgilangan [1].

Jahonda ilm vafan hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari taraqqiyoti oliy ta'lim didaktikasi rivojlanishining yangi bosqichini belgilab berdi, bunda uning tushunchalar apparati kengayishini, pedagogikada yuzaga kelayotgan transfer-integrativ hududlar, qadriyatlar va ta'lim mazmunini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonlari integratsiyasiga bo'lgan ehtiyoj quyidagilarga imkon beradigan elektron axborot-ta'lim muhitini shakllantirishni taqozo etadi: o'quv jarayonini oliy ta'lim muassasasi doirasidan tashqariga olib chiqish; yirik ta'lim konsorsiumlarini barpo etish; ta'lim resurslarining global kutubxonalarini yaratish; bo'lajak mutaxassislarning global axborot makonidagi

yangicha ish sharoitiga moslashuvini ta'minlash. SHunga ko'ra, oliy ta'lim jarayonida malakali mutaxassislarni tayyorlashda amaldagi ta'lim yondashuvlarini o'zgartirish, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantirish orqali mantiqiy tafakkur va kasbiy muammolarga echim topishda zaruriy kompetensiyalarni shakllantirish muhim o'rin egallaydi

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining “Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo'nalishlari” deb nomlangan 3-bobining “Oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish” deb nomlangan birinchi bandida “Mustaqil ta'lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni keng joriy etish” [2] masalalarida ta'lim oluvchilarning mustaqil ta'lim olishlari, mustaqil ishlash malakalarini uzluksiz oshirish orqali mutaxassislarning zaruriy kompetensiyalarini, ijodiy yaratuvchanlik, tadqiqotchilik, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

«Mustaqil ta'lim» tushunchasi “Pedagogika fanidan izohli lug'at” [3] da olingan bilim, ko'nikma va malakani mustahkamlash, qo'shimcha materialni o'rganish maqsadidagi o'quv shakli deb qaraladi. Ayni vaqtda ilmiy va o'quv adabiyotlarda «mustaqil ta'lim olish», «mustaqil o'qish», “mustaqil ish” tushunchalaridan sinonimlar sifatida foydalanilmoqda.

M.Barakaev: “Mustaqil ta'lim – oliy ta'lim tizimida ta'limning shunday bir shaklidirki, bunda “talabalarning o'quv faoliyati pedagog tomonidan boshqarilib, topshiriqlar beriladi, maslahatlar uyushtiriladi va bajarilishi nazorat qilinadi” -deb ta'kidlaydi [4].

Ilmiy va o'quv adabiyotlar tahlili asosida oliy ta'lim muassasalarida talabalar tomonidan bajariladigan mustaqil ta'lim va mustaqil ish tushunchalariga quyidagicha

ishchi ta’riflar qabul qildik: mustaqil ta’lim – mutaxassis yordamida yoki yordamisiz biror vazifa (masala, muammo) ni mustaqil o’rganish asosiga quriladigan o’quv faoliyati jarayonidir. Mustaqil ish esa ta’lim oluvchining fandan olgan bilim, ko’nikma va malakalarini yanada kengaytirish va takomillashtirishga qaratilgan faoliyat turi hisoblanadi.

Mustaqil ishlar didaktik maqsadi, vazifasi, murakkablik darajasi, kimga (individual yoki jamoa uchun) mo’ljallanganligiga qarab, bir-biridan farq qiladi. Uning nazariy, amaliy, ilmiy, metodik va pedagogik asoslari tahlil qilinsa, samarali shakllari, vositalari tanlansa, ijobiy natijalarga erishish mumkin. Unda o’rganiladigan mavzuning amaliyot bilan uzviyligi, ilmiyligi va o’quv materiallarining qiziqarliligi, mavzularning tizimliliigi, topshiriq hamda vazifalarning ko’p qirraliligi, o’zaro bog’liqligi muhim o’rin tutadi. Ammo eng asosiysi, talabalarning mustaqil ravishda ta’lim olish faoliyatini tashkil etishda ularning intilish va qiziqishlariga e’tibor qaratish zarur.

Bakalavriat ta’lim yo’nalishlari bo’yicha tahsil olayotgan talabalarning o’quv faoliyatini kuzatish davomida shu narsa aniqlandiki, ongli qiziqish mustaqil faoliyatga undovchi, havas uyg’otuvchi kuch bo’lib hisoblanadi. Ongli qiziqish – mustaqil faoliyatning eng muhim ko’rsatgichi, yuqori darajasidir. Bu esa fan o’qituvchilari mahoratining darajasiga bog’liqligi sababli talabalarda u yoki bu fan yoki kasb mutaxassisligiga nisbatan qiziqish shakllanadi.

Mustaqil ta’limning alohida shakli talaba mustaqil ishlari hisoblanadi.

Talabalar tomonidan bajariladigan mustaqil ishlar qanday maqsadga qaratilganiga ko’ra bir necha turlarga ajratish mumkin.

Masalan, oliy ta’lim muassasalarida biologiya turkum fanlari bo’yicha tashkil etiladigan talabalar mustaqil ishini quyidagi 4 ta turga ajratish mumkin: 1) oldin o’zlashtirilgan bilimlarni esga tushirish, mustahkamlash va tasavvurni boyitish hisoblanadi. Har qanday egallangan bilim qayta esga tushirib, amalda tatbiq etib turilmasa, ayrim qismlari xotiradan ko’tariladi, esdan chiqadi. SHuning uchun vaqti-vaqti bilan mustaqil o’qish orqali xotirada mustahkamlanib borilishi foydali, ammo takrorlash jarayonida talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlanmaydi; 2)

mustaqil ish bilish-izlanish shaklida amalga oshadi. Bunda talaba o‘qituvchi ma’lum qilgan nazariy bilimlarga suyangan holda yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirishga, muammoli topshiriq va vaziyatlarga echim topishga harakat qiladi. Talaba o‘zi uchun noma’lum bo‘lgan muammolarning echimini topishda tahlil qilish, umumlashtirish, xulosalar chiqarish, taqqoslash kabi jihatlarlaridan foydalangan holda yangi bilimlarni o‘zlashtirib oladi. Hayotiy tajribalari ortadi, o‘zlarining ko‘rgan-kechirgan, his qilgan, oldin haqiqiy mohiyatiga e’tibor bermagan masalalarga echim topadi; 3) bilimlarni amalda tatbiq etish bo‘yicha bajariladigan mustaqil ishlar. Bu turdagi ishlarda talabalar olgan bilimlarini hayot bilan, ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog‘laydilar; 4) ilmiy-ijodiy xarakterdagi ishlar bilan shug‘ullanishni kiritish mumkin. Biologiya turkum fanlardan olgan bilimlarga suyangan holda yangi navlar ustida ish olib borish, chatishtirish, payvand qilish, flora va faunaning sirli jumboqlarini echishga harakat qilinadigan ishlar ham shular jumlasidandir.

Ta’limning aralash ta’lim shakllari tomoniga siljishi va o‘quv jarayonining elektron axborot-ta’lim muhitiga o‘tkazilishi uning samarali shakli va yangi ta’lim paradigmasini amalga oshirish vositasi o‘laroq, talabalarning mustaqil ishlashiga e’tiborni kuchaytiradi, mustaqil ishlash borasidagi mavjud nuqtai nazarlarning integratsiyasini, unda talabalar faoliyati va ta’limning tashkiliy shakllari samarali uyg‘unlashuvini talab qiladi. Elektron axborot-ta’lim muhitining ahamiyati o‘quv jarayonining asta-sekin Internetga o‘tib borayotgani, unda bir oliy ta’lim muassasasi doirasiga sig‘maydigan, turli ta’lim muhitlarining, jarayonlari va muassasalarining birlashuvi imkoniyatlari mavjudligi bilan izohlanadi [5].

Mustaqil ishlarni tashkil etishda elektron axborot-ta’lim muhitini uslubiy ta’minotini ishlab chiqish mustaqil ishni tashkil qilish samaradorligining shartlaridan biri hisoblanadi [6].

Oliy ta’lim muassasalaridagi elektron axborot-ta’lim muhitida talabalar tomonidan zaruriy kasbiy kompetensiyalarni egallash maqsadida bajariladigan mustaqil ish quyidagilar bilan ajralib turadi: zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining didaktik imkoniyatlaridan foydalanish, muammoli o‘qitish, loyihaviy o‘qitish, tanqidiy taffakkur, faol o‘qitish hisobiga bilishga oid faollikning

ortishi; talabani individual rivojlantirishga yo‘naltirish, ya’ni mustaqillik, tanqidiy fikr yuritish, mustaqil ravishda qaror qabul qilishga o‘rgatish. Har qanday jarayonning samarali kechishi, faoliyatning muvaffaqiyatli tashkil etilishi unga ta’sir etadigan omillarga bog‘liq. SHunga ko‘ra tadqiqotni olib borish davrida talabalarning zaruriy kasbiy kompetensiyalarni egallashga qaratilgan mustaqil ishini tashkil qilishda o‘qituvchilar tomonidan muammoli topshiriqlar, loyihalar tuzish, kasbiy masalalarni echish, shuningdek portfolioni qo‘llash maqsadga muvofiq bo‘ladi. Elektron axborot-ta’lim muhitida mustaqil ta’limni samarali tashkil qilish uchun turli vositalaridan foydalanish mumkin. Jumladan, elektron kurslar, elektron o‘qitish tizimlari, video ma’ruzalar, veb-seminarlar, elektron testlar va boshqalar. Bu vositalardan tashqari, hozirgi vaqtda zamonaviy va ixcham mobil texnologiyalar ham mavjud. Xozirda mobil qurilmalarning imkoniyati tobora taraqqiy etib borayotganligi sababli ular ta’lim vositasi sifatida keng qo‘llanilishi an’anaviy va noan’anaviy ta’limda asosiy o‘rinni egallab bormoqda.

Xulosa qilib aytish joizki, talabalarning mustaqil ishlashi elektron axborot-ta’lim muhitiga o‘tkazilishida ularni amalga oshirish shart-sharoitlari o‘zgarishini inobatga olish kerak bo‘ladi: o‘rganiladigan materiallar hajmi ortishi; ta’lim traektoriyalari variativligi o‘sishi; ishni istalgan joyda, istalgan vaqtda, har qanday texnik vositalar yordamida amalga oshirish mumkinligi; talabalarning o‘qituvchilar bilan kommunikatsiyaviy o‘zaro aloqasi ahamiyati ortishi va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017, 13 февраль, 6-сон, 70-модда.

2 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги фармони,

3. Ҳасанбоев Ж, Тўракулов Х., Хайдаров М., Ҳасанбоева О. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Т.: [Фан ва технология](#), 2008.
4. М.Баракаев ва бошқалар. Мустақил таълимни ташкил этиш методикаси. Ўқув – услубий қўлланма. -Т., “Истиқлол нури”. 2017 йил
5. Sadikova F.M. Features of the organization of independent work of students of institutions of secondary vocational education on ownership of competencies // Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference. Liverpool, United Kingdom, 5-7 February 2020. – P.151-154.
6. Прядильникова О.В. Организация проектноисследовательской деятельности на основе Интернета Веб-квест. // Институт развития образования Республики Башкортостан. 2018. - с. 23-26.

